

АДАМИК В. В.

к. е. н., доцент

Національний університет «Львівська політехніка»

МЕЛЬНИК А. Ф.

д. е. н., професор

Тернопільський національний економічний університет

ПРОБЛЕМА БІДНОСТІ КРИЗЬ ПРИЗМУ «СОЦІАЛЬНОГО ВАКУУМУ»

Стаття присвячена ідентифікації чинників, що впливають на життя громадян в Україні та світі. Виявлено вплив соціальних чинників на гальмування процесів бідності у постсоціалістичних країнах, зокрема в Україні в сучасних реаліях. Виокремлено проблеми, які вимагають розв'язання на методологічному та інституційному рівнях. Обґрунтовано необхідність системного підходу до розв'язання проблеми бідності.

Ключові слова: абсолютна бідність, відносна бідність, соціальна компонента прожиткового мінімуму, соціальні чинники рівня життя.

АДАМИК В. В.

к. э. н., доцент

Национальный университет «Львовская политехника»

МЕЛЬНИК А. Ф.

д. э. н., профессор

Тернопольский национальный экономический университет

ПРОБЛЕМА БЕДНОСТИ СКВОЗЬ ПРИЗМУ «СОЦИАЛЬНОГО ВАКУУМА»

Статья посвящена идентификации факторов, влияющих на уровень жизни граждан в мире и Украине. Выявлено влияние социальных факторов на сдерживание процессов преодоления бедности в постсоциалистических странах, в частности в Украине в современных реалиях. Выделены проблемы, требующие решения на методологическом и институциональном уровнях. Обоснована необходимость системного подхода к решению проблемы бедности.

Ключевые слова: абсолютная бедность, относительная бедность, социальный контент прожиточного минимума, социальные факторы уровня жизни.

ADAMYK V. V.

candidate of economics, associate professor

National University "Lviv Polytechnic"

MELNYK A. F.

doctor of economics, professor

Ternopil National Economic University

THE PROBLEM OF POVERTY THROUGH THE LENS OF "SOCIAL VACUUM"

The article is devoted to identifying the factors that affect the lives of people in the world and in Ukraine. The influence of social factors on hindering poverty in post-socialist countries, including Ukraine in today's reality was found. Authors define problems that require solution at the methodological and institutional level. The necessity of a systematic approach to solving the problem of poverty is grounded.

Keywords: absolute poverty, relative poverty, the social component of a living wage, social factors of life level.

---

viktoriamelnik@yahoo.com, melnykaf@gmail.com

Постановка проблеми та її зв'язок з іншими науковими завданнями. Суспільно-політична криза, соціальний зрив, які відбулися в українському суспільстві в кінці 2013, на початку 2014 р., значною мірою обумовлені проблемою бідності в державі, спрощеним трактуванням її сутності, недостатнім і не системним аналізом причин її поширення і

наслідків для стабільності, сталого розвитку суспільства, неналежним моніторингом ступеня реалізації соціальних стандартів, несистемністю врахування ендегенних і екзогенних факторів, що визначають рівень життя.

Загострення суперечностей суспільства обумовлене низкою об'єктивних і суб'єктивних причин, повільним виходом (а фактично невиходом) країни з економічної кризи, актуалізують необхідність більш глибокого розгляду означеної проблеми з врахуванням сьогоденних реалій України і світу. Необхідність дослідження обумовлена потребою врахування повного спектру чинників, що визначають рівень бідності в Україні, з метою вироблення методологічних та інституційних рішень щодо усунення або пом'якшення їх впливу на рівень життя і добробуту індивідів, зокрема, та суспільства в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найвидатнішими науковцями, які досліджували проблему бідності як в глобальному, так і національному масштабі, вплив соціального чинника та розподілу доходів на добробут громадян, є О. Аріас, А. Аткинсон, Н. Бердсолл, Дж. Вульфенсон, В. Гесць, Я. Жаліло, С. Кузнец, А. Льюїс, Дж. Роулз, Дж. Сорос та ін. Серед вітчизняних вчених, які розглянули методологічні та емпіричні оцінки складових, що визначають абсолютну і відносну бідність в Україні, – А. Алексєєва, Е. Лібанова, В. Мандибура, А. Ревенко, М. Семикіна, П. Шевчук та ін. Концептуальні підходи до вимірювання бідності в сучасних умовах підняла Л. Черенько. У розвиток галузевої теорії соціальних стандартів певний вклад зробили Н. Болотіна, П. Пилипенко.

Невирішені раніше проблеми. Попри безсумнівно вагомий результат досліджень наукової спільноти в площині глобальної та національної проблеми бідності, недостатньо дослідженими залишаються питання оцінки впливу соціального чинника на її розв'язання, зокрема, в контексті підвищення ефективності реалізації вітчизняної стратегії подолання бідності, що визначило мету і завдання нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Будь-яке дослідження вимагає окреслення теоретичної бази, уточнення понятійного апарату. В контексті нашого дослідження зазначимо, що більшість підходів до вивчення проблеми бідності, причин її виникнення та механізмів зменшення базується на макроекономічних моделях економічного зростання: моделі Р. Солоу, теорії ендегенного і екзогенного зростання. Різні методологічні підходи в оцінках причин бідності знайшли своє відображення в «заклятому колі бідності» за Г. Лейбенстаном [1, с. 48, 51], в «заклятому колі бідності» за Р. Нурксе [2, с. 5], «заклятому колі бідності» країни (індивіда) [3, с. 800; 4, с. 32–34; 5, с. 391], «колі відсталості» за Б. Кналлом, теорії «дуальної економіки» А. Льюїса [6].

В економічній літературі використовуються різні категорії для характеристики досліджуваного явища: рівень життя, якість життя, рівень бідності, гідний рівень життя.

Світова практика показує, що як урядом окремої країни для оцінювання бідності індивіда, так і міжнародними інституціями для визначення рівня бідності на глобальному рівні, як основний критерій, застосовується рівень доходу на душу населення. Найчастіше для вимірювання кількості бідних в країні та для оцінювання бідності індивідуума використовують показники абсолютної та відносної межі бідності та ВВП на душу населення.

Абсолютна межа бідності розраховується за допомогою вартості мінімального споживчого кошика (мінімуму продовольчих і непродовольчих товарів, послуг), достатнього для підтримки активного фізичного стану, відтворення робочої сили, нормального розвитку особистості й задоволення її потреб [6, с. 9]. Невідповідність доходів мінімальному споживчому кошику свідчить про наявність у державі абсолютної бідності.

Відносна бідність визначається відповідно загальноприйнятих стандартів життя в певному суспільстві у певний час (від 50% – 70% медіанного рівня сукупних доходів (витрат) у розрахунку на умовного дорослого) та враховує не стільки величину доходів (рівень життя), скільки їхній розподіл (ступінь майнового розшарування) і ступінь задоволення тих чи інших потреб [6, с. 11]. Спостереження С. Кузнеця засвідчили, що на ранніх стадіях зростання ВВП спостерігається більш нерівномірний розподіл доходів, ніж на пізніх його етапах [7, с. 99; 8, с. 139–142].

Крім рівня доходу на душу населення, застосовують інші критерії оцінювання бідності домогосподарств – рівень споживання, рівень освіти та професійної підготовки, очікувана тривалість життя, санітарно-гігієнічні умови життя, рівень майнового розшарування. Застосування розширеного спектру критеріїв має місце і в трактуванні категорії «рівень життя», розуміючи під цим сукупність економічних складових і соціальних благ, які відповідають функціональним потребам людини і забезпечують її всесторонній розвиток та можливість повноцінної життєдіяльності [9].

Наведені теоретичні положення дозволяють зробити висновок, по-перше, про необхідність використання цілого спектру індикаторів для оцінки рівня і межі бідності, ідентифікації факторів, що їх визначають; по-друге, бідність виникає не лише внаслідок відносно великої поляризації суспільства в рівні доходів на душу населення (або на одного зайнятого), але й внаслідок нерівномірного доступу до базових можливостей (медичне обслуговування, освіта, робота, побутові умови для існування тощо), що вимагає особливої уваги до соціального фактора.

Зазначений фактор для постсоціалістичних економік має особливе значення. Перехід від адміністративної до корпоративної моделі економіки, зміна відносин «держава – бізнес», деформований процес становлення інституту приватної власності супроводжувалися значним розвантаженням соціальної участі держави і підприємств в порівнянні з рівнем, характерним радянській патерналістській моделі соціального забезпечення. В умовах економічної кризи, дефіциту державного і місцевих бюджетів, «скидання» бізнесом значної частини соціальних зобов'язань, створився своєрідний «соціальний вакуум», який не заповнився традиційними для ринкової, або соціально-орієнтованої економіки формами компенсації фінансових витрат на освіту, охорону здоров'я, культуру, розвиток соціальної інфраструктури. В результаті відбулося суттєве зниження рівня життя населення, поляризація суспільства за рівнем доходів, погіршення якісних показників людського капіталу. Все це в Україні, як і в інших постсоціалістичних країнах, відбулося на фоні збереження патерналістських настроїв значної частини населення, що деякі дослідники вважають однією з найгостріших проблем, оскільки: а) насильний перерозподіл благ знижує стимули до їх створення; б) держава не може гарантувати матеріальні блага, не створюючи їх, а лише перерозподіляючи; в) ілюзорна надія на забезпечення соціальних благ не дозволяє громадянам підготуватися до можливих ризиків; г) орієнтація на солідарну пенсійну систему обумовлює неготовність до інвестування у свою старість [10].

Попри обґрунтованість наведених тверджень, питання залишається дискусійним, що обумовлено специфікою інших факторів, що впливають на поширення бідності населення в Україні. Серед них найсуттєвішими є: низький рівень вартості робочої сили; висока диференціація в доходах різних децильних груп; значні рівні тіньової зайнятості та тіньової оплати праці; згортання соціальних програм у сфері освіти, охорони здоров'я, що вимагає заміщення видатків на ці сфери за рахунок особистих доходів населення; складність і непрозорість системи соціальної підтримки; збільшення кількості пілг, попри неможливість фінансового забезпечення цих соціальних зобов'язань; погіршення демографічної ситуації; згортання в умовах економічної кризи малого і середнього бізнесу; низький рівень соціальних стандартів.

Емпіричні оцінки підтверджують наступне:

1. Мінімальна погодинна заробітна плата, яка є індикатором вартості робочої сили і визначальним фактором рівня життя, за нормами ООН має становити не менше 3 дол. США за годину. В Україні у 2013 р. вона склала 7,23 грн. (0,9 дол. США) [11], що обмежує можливості персонального інвестування громадян у старість. Рівень мінімальної заробітної плати за даними міжнародної комісії, створеної з ініціативи Ради Європи, можна вважати справедливим, якщо він становить 68% від середньої заробітної плати. Згідно з рекомендацією МОП мінімальна заробітна плата має бути не нижчою ніж 40 – 60% від середньої заробітної плати і спрямованою на боротьбу зі злиднями і бідністю [12]. Фактично у 2012 р. мінімальна заробітна плата становила 1104,4 грн [11], що рівне 36,5% від середньої

заробітної плати (3026,0 грн). Іншими словами Україна лише наближається до нижнього порогу, рекомендованого міжнародними вимогами.

2. Зберігається висока диференціація в доходах громадян. ООН у 2011 р. зазначила, що абсолютну бідність в Україні подолано. Проте, відносна бідність в Україні за її критеріями, складає 78%. В такій частині українців споживчий кошик менший за 17 дол. США в день (визнана у світі межа бідності) [13]. Україна у світових індексах абсолютної і відносної бідності за різними оцінками знаходиться на рівні слабо економічно розвинутих країн (табл. 1, табл. 2).

Таблиця 1

Україна у світових індексах абсолютної бідності [14]

№ п/п		Місце в рейтингу	Сусіди	ВВП номінальний на душу населення, дол. США
1.	Світовий банк	108/190	Албанія / Кабо Верде	3867,0
2.	МВФ	106/183	Парагвай / Сальвадор	3877,0
3.	ООН	114/195	Сальвадор / Самоа	3900,0
4.	ЦРУ	111/194	Сальвадор / Східний Тимур	3675,0

Класично вважається, що співвідношення між доходами 20% найбагатших верств не має перевищувати доходи 20% найбідніших (індекс Джині) більш ніж у 10 разів. У США це співвідношення складає 9 разів, у Швеції – 3,5 разу [15]. За відсутності офіційної статистики, експерти оцінюють цю різницю щонайменше в 40 разів [14]. Щорічний рейтинг найбагатших українців «Золота скриня», що публікується журналом «Кореспондент», свідчить, що сукупні активи 100 найзаможніших українців складають 61,0% ВВП.

Таблиця 2

Україна у світових індексах відносної бідності [14]

№ п/п		Місце в рейтингу	Сусіди	ВВП номінальний на душу населення, дол. США
1.	Світовий банк	98/180	Намібія / Ямайка	7418
2.	МВФ	105/187	Сальвадор / Мікронезія	7374
3.	ЦРУ	110/194	Сальвадор / Мікронезія	7500

3. Рівень тіньової економіки в Україні за різними оцінками сягає від 40% до 60%, що породжує, відповідно, високий рівень тіньової зайнятості і супроводжується недонадходженнями в державний бюджет, а відтак проблемою бюджетного фінансування соціальної компоненти рівня життя громадян. Проблема загострюється збереженням тенденції видачі зарплати в «конвертах», що загалом екстраполює проблему бідності індивіда на перспективу.

4. Індикатором трансформації соціальної компоненти рівня бідності є показники динаміки соціальної інфраструктури, державних витрат на освіту. За даними Держкомстату України в період з 1991 р. по 2011 р. кількість дошкільних закладів скоротилась з 24,6 тис. одиниць до 15,6 тис. одиниць. Майже в 50% дитячих садків кількість дітей перевищує кількість місць. При цьому в 2010 р. лише 50% всіх дітей відвідували дошкільні заклади. Зниження доступу до дошкільної освіти призводить до переструктурування витрат сімей з дітьми, що породжує більш швидке зростання бідності у молодих сімей ніж в середньому по країні.

Згідно з Держкомстатом України з 1991 р. по 2011 р. на 1,9 тис. скоротилась кількість

загальноосвітніх шкіл, в основному в сільській місцевості. Враховуючи реалізацію програми «Шкільний автобус», 91,0% дітей забезпечується транспортом. В період з 2005 р. по 2011 р. кількість вищих навчальних закладів всіх рівнів акредитації скоротилась з 996 до 854. Державне замовлення на підготовку спеціалістів у вишах за даними МОН України за цей період скоротилось з 351 тис. бюджетних місць до 182 тис. [16]. За даними Держкомстату України в 2012–2013 рр. кількість ВНЗ склала 823. В 2013 р. скорочення фінансування профільного міністерства склало 4,5 млрд грн [17].

Зниження доступу до безоплатної освіти обумовлює рівень витрат населення на її послуги. Згідно з дослідженнями, проведеними компанією "Research & Branding Croup" у 2011 р., 8,4% громадян оплачували послуги першої вищої освіти, 2,8% – послуги на підготовку до вступу, 1,1% – послуги другої вищої освіти. У 2012 р. структура послуг освіти, оплачених населенням, характеризується таким даними: послуги середньої школи – 11,3%; послуги, пов'язані з отриманням вищої освіти – 8,4%; послуги дитячих дошкільних закладів – 6,6%; послуги позашкільної освіти – 2,2%; курси іноземних мов – 2,7% [16]. За даними цього ж дослідження громадяни України витрачали на послуги освіти від 1500 грн до 10000 грн в рік [16].

Аналогічні трансформаційні зміни в структурі фінансування характерні для охорони здоров'я. Відповідно до рекомендацій Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВОЗ) витрати на медицину мають складати не менше 5% ВВП країни. В іншому разі, на думку фахівців цієї організації, сфера медичного обслуговування не зможе виконувати свої функції. В США на охорону здоров'я витрачається 16% ВВП, в країнах Західної і Північної Європи – 9–11% ВВП. В Україні вони нижчі (3,7% ВВП у 2011 р.).

У світі основним джерелом фінансування охорони здоров'я є державні і муніципальні бюджетні інвестування, страхові внески, а також приватні інвестиції. В Україні офіційно основним джерелом фінансування охорони здоров'я є державні і місцеві бюджети. Добровільне медичне страхування складає 1% загальних витрат по галузі [18]. Впровадження загальної обов'язкової страхової медицини передбачено на 2015 р.

За даними Комітету Верховної Ради України з питань охорони здоров'я державні витрати на одного мешканця склали 920,0 грн, або близько 115 дол. США, тоді як світі цей показник сягає 478 дол. США, а в Європі – 546 дол. США [15]. Попри те, що державні витрати на медицину з 2002 р. по 2011 р. зросли в 6 разів, частка заробітної плати лікарів і медперсоналу зросла з 60% до 70%, а витрати на закупівлю медикаментів знизились з 14% до 11% [15].

При хронічному недофінансуванні галузі з бюджетів різних рівнів медичні послуги значною мірою змушені сплачувати кінцеві споживачі. За оцінками фахівців з урахуванням неофіційних тарифів частка прямих витрат населення сягає 50% загальних витрат на охорону здоров'я в країні, тоді як у США і Франції – 13%, у Швеції, Фінляндії – 5% [18].

За даними дослідження, проведеного у 2011 р. компанією "Research & Branding Croup", 39,2% респондентів сплачували послуги при відвідуванні поліклінік, 14,9% – послуги, пов'язані з госпіталізацією в стаціонарних медичних закладах, 11,9% – виклик лікаря, а 6,4% – послуги швидкої допомоги [18].

5. Оскільки важливим фактором рівня бідності є соціальне забезпечення, важливо врахувати характер соціальних пільг, соціальної допомоги і соціальних субсидій. Емпіричні дані засвідчують неадекватність їх структурування економічній ситуації в Україні. Держава несе зобов'язання щодо надання 156 видів соціальних пільг, гарантій і компенсацій 230 категоріям громадян. Право на пільги за даними, наведеними О. Мельниченко, у 2011 р. мали 19,5 млн громадян, що становить 40% населення [9, с. 71].

У першому кварталі 2013 р. частка доходів від заробітної плати практично зрівнялась із доходами від соціальних трансфертів (42,8% проти 42,3%) [19]. За висновками дослідників, які важливі для оцінки проблеми бідності через призму «соціального вакууму», недоліками чинної системи соціальної підтримки є: 1) низький рівень охоплення бідного населення (усього 56,8% отримують соціальну підтримку); 2) низька адресність (лише 23% від державних соціальних трансфертів потрапляють до бідних) [9, с. 70].

Зазначене подається нами в контексті деприваційної концепції визначення бідності, коли остання оцінюється не ресурсами, а умовами життя на основі переліку благ, яких позбавлені бідняки. За інформацією дослідника Національного інституту стратегічних досліджень Л. Черенко, Україна – єдина з колишніх радянських республік, де від 2007 р. проводяться відповідні дослідження. Згідно із розрахунками за такими ознаками бідними є 25–26% населення [14]. За останні роки скоротився розрив між доходами і прожитковим мінімумом. За даними Державної служби статистики, якщо у 2000 р. частка українців, які мали доходи менші за прожитковий мінімум, складала 80%, то у 2012 р. – 9,1% (4 млн чол.). Саме ця частина суспільства не отримує того мінімуму соціальних благ, який гарантується соціальними стандартами. Через занижений рівень соціальних стандартів, зокрема прожиткового мінімуму, низький рівень доходів, 90% витрат українців у 2013 р. як і у 2000 р. іде на споживання, із них на продукти харчування – більша половина. Витрати на оплату житла, комунальних послуг за даними Державної служби статистики складають у 2013 р. – 8,3% витрат українських домогосподарств, на освіту – 1,3%, на відпочинок та культуру – 20% [20].

На рівень споживання, а також на формування показників рівня життя впливає незначна схильність громадян України до заощаджень, причиною чого є не лише невисокий рівень доходів, але й негативні очікування щодо можливого мораторію на використання депозитів. Для більшості домогосподарств з невисоким рівнем доходів характерним є формування невеликого фінансового резерву для вирішення можливих проблем, пов'язаних з хворобою, втратою роботи тощо.

Водночас, витрати українців залишаються надто низькими. Згідно з дослідженнями "Gfk" (фірма, що проводить дослідження споживчих ринків) Україна є четвертою з кінця серед 42 європейських країн. Якщо середні витрати європейця за 2013 р. склали 12,8 тис. євро, то в Україні – лише $\frac{1}{4}$ від середньоєвропейського рівня [14].

6. В умовах трансформації моделі соціального забезпечення і соціального захисту населення важливим є залучення приватних інвестицій в розв'язання цих проблем через імплементацію принципів нового корпоративізму, соціальної відповідальності бізнесу, публічно-приватного партнерства, зокрема в реалізації соціальних проектів. Недостатні можливості залучення приватного капіталу на дані цілі в Україні обумовлені нечисленністю і недостатньою впливовістю середнього класу. Хоча 50% українців ідентифікують себе як середній клас, експерти вважають, що за двома головними ознаками – рівнем доходів і рівнем освіти – до середнього класу можна віднести 10% населення [20]. За оцінками маркетингових компаній середній клас становить 5–15% населення.

7. Вплив соціальної компоненти на гостроту проблеми бідності виражає складна демографічна ситуація, для якої характерні скорочення населення (упродовж 2000–2010 рр. чисельність населення в Україні скоротилася більше ніж на 3 млн чол. [21], та ж тенденція зберігалась і в наступні роки), що не дозволяє забезпечити не лише розширеного, але й простого його відтворення; загальне старіння населення; скорочення середньої очікуваної тривалості життя (68,2 роки за даними ООН, що на 10 років нижче середньоєвропейського показника); зменшення частки осіб у віці, молодшому за працездатний, збільшення частки осіб, старших працездатного віку. Чисельність населення України в 2013 р. склала 45539,7 тис. осіб. Залишається суттєвим перевищення кількості померлих над кількістю живо народжених: на 100 померлих – 69 народжених [22].

Незважаючи на проведену Пенсійну реформу, проблемою залишається забезпечення фінансової стабільності пенсійної системи, працевлаштування молоді, високого пенсійного навантаження на працюючих і роботодавців.

8. Проблеми пенсійного забезпечення, зайнятості, недофінансування соціальної сфери особливо загострилися в результаті економічної кризи 2008 року. Кризові явища в світовій економіці, що почалися з 2008 року, загострили проблему бідності в усіх країнах. Зокрема, в зв'язку з цим, Європейський Союз оголосив 2010 р. роком бідності. В бюджеті ЄС на 2010 р. на реалізацію соціальної політики було виділено на 22,7% більше видатків порівняно з

бюджетом 2009 р. Не зважаючи на це, за оцінками Єврокомісії у 2012–2013 рр. 84 млн осіб в Євросоюзі (17% від населення країн, що входять в Союз) жили за межею бідності, 26 млн громадян є безробітними, тобто економічна криза переросла в соціальну [23]. Екстраполюючи даний зріз аналізу на економіку України, зазначимо, що нашій країні не вдалося переломити негативну динаміку економічного зростання. За 2010–2013 рр. частка України у світовому ВВП скоротилась з 0,4% до 0,3%. І хоча номінальний ВВП в 2013 р. склав 1444 млрд грн, що на 3,7% вище ВВП 2012 р., у 2013 р. Україна вийшла на нульову динаміку ВВП [24].

Характерно, що формування рівнів абсолютної і відносної бідності в трансформаційній економіці України відбувається на фоні:

- диверсифікації джерел доходів населення, зміни їх структури;
- порушення співвідношення між ростом заробітної плати і соціальною допомогою та іншими державними поточними трансфертами. Загалом у 2008, 2009, 2013 роках переважання темпів росту соціальної допомоги і трансфертів над темпами росту заробітної плати ідентифікує Україну як бідну країну, негативно відображається на стимулах до праці, викликає трудову еміграцію. Темпи зростання соціальних трансфертів в 2009, 2012, 2013 роках перевищили зростання загальних доходів [25];

- перевищення у 2002–2013 рр. індексів цін на послуги охорони здоров'я, освіти, культури, житлово-комунального господарства над загальними індексами споживчих цін на товари і послуги, що обумовлює деяке витіснення продовольчої складової з споживчого бюджету домогосподарств, зростання «відтермінованого попиту» населення.

В прийнятому Законі України «Про державний бюджет України на 2014 р.» встановлений прожитковий мінімум в розрахунку на місяць: з 1 січня – 1176 грн, з 1 липня – 1207 грн, з 1 жовтня – 1256 грн; відповідно розмір мінімальної заробітної плати: з 1 січня – 1218 грн, з 1 липня – 1250 грн, з 1 жовтня – 1301 грн; в погодинному вимірі: з 1 січня – 7,3 грн, з 1 липня – 7,49 грн, з 1 жовтня – 7,8 грн [26].

Завдання з підвищення стандартів прийняті за умов запланованого дефіциту Державного бюджету. Граничний обсяг дефіциту Державного бюджету на 2014 р. передбачений в сумі 71564275,4 тис. грн, в т. ч. граничний обсяг дефіциту загального фонду Державного бюджету – в сумі 62565592,7 тис. грн та граничний обсяг дефіциту спеціального фонду Державного бюджету України – у сумі 8998582,7 тис. грн [26].

Це та інші об'єктивні причини породжує низку ризиків щодо консервації низьких соціальних стандартів, недофінансування соціальної сфери, неможливості модернізації соціальної інфраструктури і водночас робить низку викликів в царині розвитку методології, інституційної бази, пов'язаних з реалізацією заходів з боротьби з бідністю.

В методологічному плані заслуговують на увагу питання придатності кейнсіанської теорії стосовно основного психологічного закону Кейнса, згідно з яким люди, як правило, схильні збільшувати своє споживання зі зростанням доходу, проте меншою мірою ніж зростає дохід, який в трансформаційних економіках не підтверджується, що як засвідчено нами емпірично, пояснюється вкрай низьким рівнем доходів більшості домогосподарств. Труднощі методологічного характеру виникають в процесі моніторингу доходів і витрат домогосподарств, виявлення найбільш необхідних господарств для забезпечення більш чіткої адресності соціальної допомоги. Методологічно складним залишається врахування джерел доходів, пов'язаних з тіньовою економікою, наданням взаємних послуг домогосподарствами. Більш чіткого методологічного підкріплення вимагає процес трансформації послуг, які надавалися за рахунок державного і місцевих бюджетів, в категорію оплачуваних населенням послуг, а також визначення більш чітких критеріїв платних послуг в державних організаціях. Методологічного забезпечення вимагає врахування в методиках розрахунку рівня життя і рівня бідності надання глобальних суспільних благ (фінансування боротьби з інфекційними захворюваннями, фінансові трансферти урядів високорозвинутих країн, технічна допомога в рамках боротьби з бідністю).

В рамках розбудови методологічної бази аналізу впливу чинників на заповнення

«соціального вакууму» як фактора, що сприяє поширенню бідності, особливої уваги потребує облік ресурсів третього сектору, приватних благодійних фондів, коштів фірм і корпорацій.

Одним із шляхів реалізації права особи на соціальне забезпечення, захист від загрози попадання за межу бідності є відповідність державних соціальних стандартів міжнародним нормам. В Україні соціально-правовий обов'язок держави як гаранта соціальних прав людини відображено в ст. 16 Закону України «Про державні соціальні стандарти та соціальні гарантії», згідно з яким базовим державним стандартом є прожитковий мінімум (на відміну від розвинутих країн, в яких використовуються стандарти «мінімальний споживчий бюджет», «бюджет соціального достатку»). Беручи до уваги, що при обчисленні прожиткового мінімуму як верхньої межі бідності враховуються дві складові – фізіологічна (вартісне вираження матеріальних цінностей, необхідних для особи) і соціальна (мінімальна потреба громадян в організації побуту, житлі, задоволення потреб освіти, охорони здоров'я, культури тощо), зазначимо, що соціальна складова на сьогодні є заниженою, не відповідає міжнародним нормам. В міру зміцнення економіки України, соціальні стандарти мають бути переглянуті.

Інституційною базою забезпечення проблеми бідності в Україні поряд із уже зазначеними нормативно-правовими актами є затверджена Президентом 15.08.2001 р. довгострокова Стратегія подолання бідності в Україні, Цілі розвитку тисячоліття на довгострокову перспективу, розроблені міжнародними організаціями на глобальному рівні для боротьби з бідністю в усьому світі. Вони адаптовані до національних умов України. В 2015 р. очікується уточнення цього документа. Це вимагає глибокого і аналізу сильних і слабких сторін України, її загроз і можливостей при імплементації нових підходів до розв'язання проблеми бідності в Україні.

Виникла потреба змінити традиційну для секторального підходу природу відносин влади і бізнесу, при якій діалог між ними будується на використанні механізму пільг, отриманні субсидій, протекціонізмі, обмеженні конкуренції, на характер відносин, який базується на діалозі уряду (місцевої влади) і ділових кіл, досягненні консенсусу стосовно спільних дій чи співпраці.

Такій вимозі відповідає модель відносин влади і приватного капіталу, яка отримала в різних країнах формулювання державно-приватне або публічно-приватне партнерство.

Не зважаючи на те, що у світі практика державно-приватного (публічно-приватного) партнерства використовується вже протягом тривалого часу, в Україні така взаємодія є дещо новою. За зрілістю ринку публічно-приватного партнерства Україна знаходиться на нульовій стадії, тоді як Польща, Росія, Угорщина, Чехія – на першій; Італія, США, Франція, Нідерланди – на другій, Великобританія, Австралія, Ірландія – на третій.

Актуальність такої моделі відносин влади і бізнесу для України і її регіонів зумовлюється: а) занедбаністю інфраструктури; б) напруженістю у збалансуванні дохідної і витратної частини бюджетів; в) низькою якістю пропонованих державою послуг; г) їх операційною неефективністю; д) низькою соціальною відповідальністю корпорацій. Поряд з цим важливо вказати, що державно-приватне (публічно-приватне) партнерство, як показує зарубіжний досвід, дозволяє забезпечити нижчі витрати при вищій якості послуг, продукції; залучення компетентності приватного сектору при розбудові інфраструктури; більш ефективне використання активів при будівництві соціальних об'єктів; економію часу при здійсненні проектів; впровадження інновацій; перенесення частини ризиків на приватного партнера.

Аналіз практики укладання різного роду угод з державно-приватного партнерства в Україні свідчить, що основними причинами, що гальмують цей процес, є: 1) недосконалість законодавства та нормативно-розпорядчої бази укладання договорів державно-приватного партнерства; 2) недостатньо прозорі механізми визначення повноважень і відповідальності сторін; 3) відсутність дієвих механізмів стимулювання співпраці в межах державно-приватного партнерства; 4) недостатній рівень поінформованості представників влади для

впровадження державно-приватного партнерства; 5) відсутність організаційних, фінансових та інших ресурсів і стимулів активізації співпраці; 6) незначна кількість успішних прикладів партнерства в Україні; 7) існування перешкод для реалізації діючих проектів (невиконання зобов'язань); 8) високий ступінь недовіри до співпраці з органами влади (корупція, непрозорість тендерних процедур).

З метою активізації становлення моделі партнерства влади і бізнесу в контексті заповнення «соціального вакууму» необхідним є: удосконалення інституційного забезпечення розвитку ППП; спрощення процедури укладення договорів; створення організаційних підрозділів в органах місцевого самоврядування для розвитку державно-приватного партнерства; для службовців створення прозорих стимулів за розвиток партнерств; визначення механізму державно-приватного партнерства в рамках різних організаційно-правових форм.

Висновки. Проблему бідності слід розв'язувати не лише з допомогою збільшення доходів малозабезпечених громадян, але й шляхом покращення соціальних гарантій і показників через підвищення якості послуг в сфері охорони здоров'я, освіти, охорони навколишнього середовища, соціального забезпечення, житлово-комунального господарства, розширення можливостей індивідуумів до самостійного працевлаштування, відпочинку, користування соціальними послугами.

Розв'язання проблеми подолання бідності в Україні неможливе лише шляхом економічного зростання, що зазначається в Стратегії. Увага має бути зосереджена на дотриманні критерію справедливого перерозподілу доходів та соціальної справедливості, що вимагає подальшого удосконалення системи оподаткування, формування соціальних трансфертів, визначення соціальних пріоритетів і соціальних програм, які вимагають державної підтримки, прозорості міжбюджетних відносин.

Необґрунтоване підвищення соціальних допомог і інших одержаних поточних трансфертів в структурі доходів населення порівняно з оплатою праці слід розглядати лише як тимчасові соціальні заходи, спрямовані на згладжування гостроти соціальних проблем. Державна політика з подолання бідності має бути спрямована на стимулювання підприємництва, самозайнятості, підвищення вартості робочої сили.

Трансформація соціального сектору, який сьогодні не підйомний для економіки, має відбуватися не шляхом його звуження, а шляхом чіткого вибору соціальних пріоритетів, збалансованості витрат і надбань гідного рівня життя, диверсифікації джерел фінансування соціальної сфери, стимулювання розвитку публічно-приватного партнерства.

Перспективи подальших досліджень. В контексті піднятої у статті проблеми вимагає подальшого дослідження участь бізнесу і місцевих органів влади в посиленні соціального чинника в процесі розв'язання проблеми подолання бідності.

Список використаних джерел

1. Lewis W.A. The Teory of Economic Growth. N.Y., 1959. P. 402.
2. Paukert F. (1973). Income Distribution at Different Levels of Development: A. Survey of Evidence, International Labour Review, Vol. 108, pp. 97–125.
3. Світовий банк: багаті мають порозумітися з бідними // Урядовий кур'єр. – 2003. – 27 вересня. – № 181. – С. 5.
4. Soubotina Tatyana P. Foreing Aid and Foreing Investment. Beyond Economic Growth. The World Bank. Washington, 2000. P. 73–77.
5. Майер Дж.М. Міжнародне середовище бізнесу: конкуренція та регулювання у глобальній економіці / Дж.М. Майер, Д. Олесевич ; [пер. з англ.]. – К. : Либідь, 2002. – 703 с.
6. Адамик В.В. Міжнародна економічна допомога з подолання бідності в Україні : [монографія] / В.В. Адамик, Н.В. Комар. – Тернопіль : ТНЕУ, 2011. – 256 с.
7. Пасічник Ю.В. Фінансова складова соціального добробуту / Ю.В. Пасічник // Формування ринкових відносин в Україні. – 2006. – № 4. – С. 111–115.

8. Трансформація моделі економіки України (ідеологія, протиріччя, перспектива) / [за ред. В.М. Гейця]. – К. : Логос, 1998. – 500 с.
  9. Мельниченко О. Тенденції та пріоритети соціальної політики / О. Мельниченко // Галицький економічний вісник. – 2011. – № 1 (30). – С. 67–73.
  10. Дубинський М. Обыкновенный патернализм [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/rus/article/2013/08/2/6995388/>
  11. Мінімальна заробітна плата – 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.buhoblik.org.ua/kadry-zarplata/oplata-truda/476-minimalna-zarobitna-plata-2013.html>
  12. Баланда А. Інститут мінімальної заробітної плати: світовий досвід встановлення та проблеми України / А. Баланда, О. Варяцька // Україна: аспекти праці. – 2005. – № 4. – С. 38–44.
  13. За останній рік українці збідніли на 10% [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://val.ua/economic/ukraine/204563.html>. 24.01.2011
  14. Бідність в Україні – від 2% до 65% [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bbc.co.uk/ukrainian/business/2013/08/130819_poverty_ukraine_az.shtml
  15. Майнова нерівність в Україні: гірше, ніж на "дикому Заході" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bbc.co.uk/ukrainian/business/2012/01/120119_inequality_usa_uk_ukraine_az.shtml
  16. Витрати на освіту [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rb.com.ua/ukr/marketing/tendency/8324/>
  17. Бюджет 2013: наука та освіта під тиском ?! [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://futurecenter.in.ua/uncategorized/byudzhets-2013-nauka-ta-osvita-pid-tyskom/>
  18. Витрати на медичні послуги [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rb.com.ua/ukr/marketing/tendency/8283/>
  19. Зануда А. Економічна стабільність: реальність чи ілюзія? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bbc.co.uk/ukrainian/business/2013/07/130725_ukrainian_economy_fake_stability_az.shtml
  20. Зануда А. Статистика: доходи 4 мільйонів українців менші за прожитковий мінімум [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bbc.co.uk/ukrainian/business/2013/07/130731_ukraine_housholds_data_az.shtml
  21. Що очікувати українцям до 2050 року? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/sho-ochikuvati-ukrayincyam-do-2050-roku/>
  22. Демографічна ситуація в Україні у січні 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://share.pdfonline.com/cff8ea92ac40446f91d0ba95dfe62f85/dem_ukr_0113.htm
  23. В ЄС за межею бідності живуть 84 мільйони осіб [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://galinfo.com.ua/news/144825.html>
  24. Урядовий кур'єр [Електронний ресурс]. – 2014. – № 1. – Режим доступу : <http://www.ukurier.gov.ua/>
  25. Статистична інформація Державної служби статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
-